

Kayseri Raşit Efendi Yazma Eser Kütüphanesi'nde Korunan 18. Yüzyıla Ait Beş Adet Yazma Eserin Tezyini Açısından İncelenmesi

Analyzing Five 18th Century Manuscripts Being Preserved in Kayseri Raşit Efendi Manuscript Library in Terms of Decoration

Bedriye ÖZBEK¹, Muhammet BİLGİN²

¹Kastamonu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kastamonu

²Kastamonu Üniversitesi, Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi, Kastamonu

ORCID:

B.Ö.: 0000-0002-8652-1434

M.B.: 0000-0002-9132-3950

Corresponding Author:

Bedriye ÖZBEK

Email:

ozbkbbedriye@gmail.com

Citation: Özbek, B. ve Bilgin, M. (2022). Kayseri Raşit Efendi Yazma Eser Kütüphanesi'nde korunan 18. yüzyıla ait beş adet yazma eserin tezyini açıdan incelenmesi. *Journal of Humanities and Tourism Research*, 12 (4): 692-710.

Submitted: 21.10.2022

Accepted: 01.11.2022

Özet

Müze, kütüphane, arşiv ve özel koleksiyonlarda muhafaza edilen yazma eser bakımından Türkiye oldukça zengindir. Kütüphanelerimizde korunan yazma eserlerimizin önemli bir miktarı bilgisayar ortamına aktarılmıştır ve bu aktarım devam etmektedir. Böylelikle bütün yazma eserlerin araştırmacıların hizmetine sunulması hedeflenmektedir. Kayseri Raşit Efendi Yazma Eser Kütüphanesi'nde korunan 18. yüzyıla ait beş adet el yazması eserin cilt ve tezhipleri bu araştırmanın konusunu oluşturmaktadır. Ağırlıklı olarak klasik üslupta çalışılmış olan bu beş adet eserin 18. yüzyıl dönem özelliklerini yansıttığı görülmektedir. Eserlerin cilt süslemeleri ve tezhipleri dönem, üslup, motif, renk, kompozisyon işçilik ve desen tasarımı açısından incelenmiştir. Desen tasarımlarının ve motif özelliklerinin daha net anlaşılabilmesi ve kompozisyon özelliklerinin detaylı olarak kayıt altına alınabilmesi amacı ile analiz çizimleri yapılmıştır. 18. yüzyıla ait beş adet el yazması eserin cilt süslemelerinin ve tezhiplerinin çizimlerle desteklenerek detaylı bir şekilde ele alınıp incelendiği (analiz edildiği) bu çalışma, Türk sanatları alanında çalışan sanatçı ve araştırmacılara kaynak olacaktır. Ayrıca zamanın yıkıcı etkisine yenik düşme riski ile karşı karşıya olan el yazması eserlerimizin detaylı olarak kaydedilip gelecek nesillere doğru aktarımı sağlanmış olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Cilt, Yazma Eser, 18. Yüzyıl, Raşit Efendi Kütüphanesi

Abstract

Turkey is a substantial country in terms of museums, libraries, archives and manuscripts being preserved in private collections. A good part of the manuscripts being preserved in libraries had already been transferred into digital media and this process is still in progress. Thus, researchers are intended to provide the entire manuscripts on their service. Skins and illuminations of five 18th century manuscripts being preserved in Kayseri Raşit Efendi Manuscript Library are the subject of this research. These five works that had been predominantly performed belonging to classic style are come out to reflect 18th century period characteristics. Skins and illuminations of the works are analyzed in terms of style, period, labor, pattern, color, composition and design. In order to understand the characteristics of design and patterns clearly in addition to record the characteristics of compositions in detail, analytical drawings are performed. Since the skin ornaments and illuminations of five 18th century manuscripts are analyzed in detail by instantiating with drawings, this study will become a source

for the researchers and artists who works in the field of Turkish Arts. Besides, the manuscripts which are encountered the risk of being defeated by the destructive effect of time will be recorded in detail and handed down the next generations.

Keywords: Binding, Manuscript, 18th century, Kayseri Raşit Efendi Libray

1. GİRİŞ

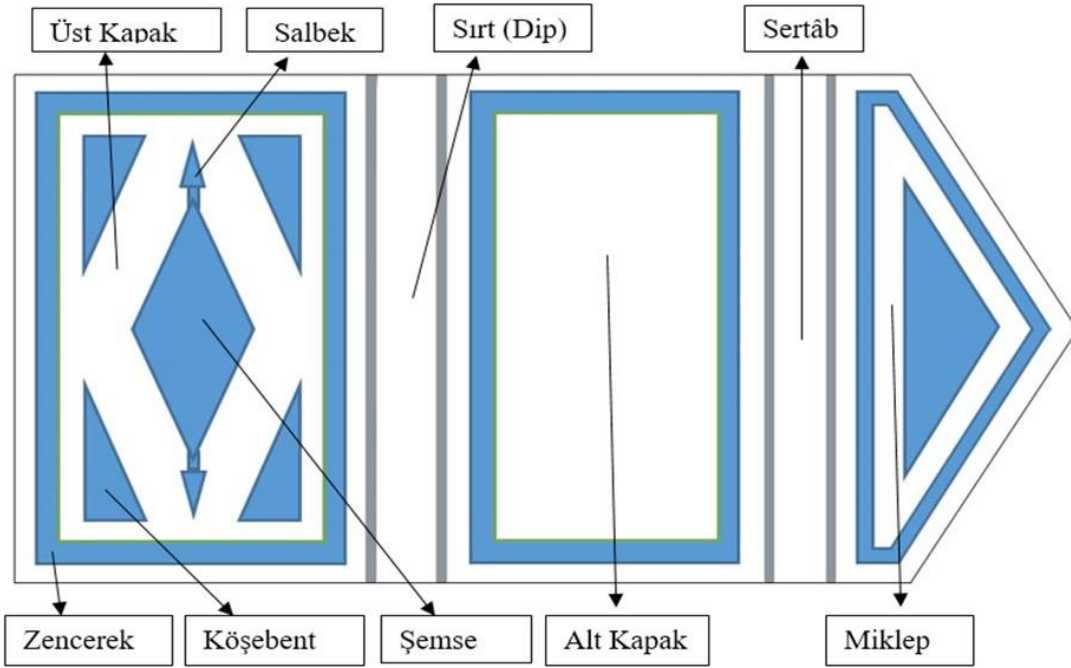
Tarihimizin maddi kültür ürünlerinden olan yazma eserlerin, kültür birikiminin günümüze ulaşmasında önemli bir yeri vardır. Geçmişten günümüze ulaşan yazma eserler, bugün özel koleksiyonlarda, müzelerde ve kütüphanelerde muhafaza edilmektedir (Hatipoğlu, 2013:109). Bu kütüphanelerden biri de Kayseri Raşit Efendi Yazma Eserler Kütüphanesidir. Kütüphane de birçok yazma eser ve matbu eser bulunmaktadır. Çeşitli konularda el yazması eser bulunmasının yanı sıra dini konulu eserler büyük bir çoğunluğu oluşturmaktadır (Rukancı, 2005: 3).

Yazma eser, geçmişten bugüne, bugünden yarınlara yüzyıllar boyunca her türlü bilgiyi, her dalda bilimi, edebiyat ve yazıya dönüşmüş sanat eserlerini koruyan kitaba denilmektedir (Cunbur, 1990: 153). Kitap ve kitabın sayfalarına uygulanmış sanatlar; sanata verilen değeri, duyu ve düşüncelerini yansıtmak isteyen insan için önemli bir uygulama alanı oluşturmaktadır. Bunun sonucu olarak geleneksel Türk sanatları içinde yer alan tezhip sanatı alanında geçmişten günümüze gelinceye kadar son derece kıymetli ve nadide eserler verilmiştir. Zaman içinde gelişim, değişim, ilerleme gösteren Türk tezhip sanatı, bir araştırma alanı olarak şüphesiz çok fazla sayıda örneklere sahiptir. Bu alanda geçmişin izlerini barındıran, neredeyse her biri başlı başına bir araştırma konusu olacak nitelikte eserler meydana getirilmiştir. Ulusumuzun kültür ve bilgi birikiminin vesikalari olan bu eserler bilim, sanat ve kültür araştırmaları gibi alanlarda konusunda en güvenilir kaynakları oluşturmaktadır (Ünver, 2006'den aktaran Bilgen ve Kaçar, 2020: 327). Yazma eserler tek olma niteliğini kendine özgü sanatsal, fiziksel ve içerik özelliklerinden almakta ve bu yönleri ile hem kendi gibi üretilmiş el yazması kitaplardan hem de basılı kitaplardan ayrılmaktadır (Anameriç, 2015: 29). Yazıldığı dönemin sanatsal ve kültürel bakış açısını da içerecek şekilde kaleme alınan ve bir sanat yapıtına dönüştürülen yazma eserler ülkemizin sahip olduğu önemli bir kültür varlığıdır.

Cilt sanatı; Bir mecmua veya kitabın yapraklarını dağılmadan ve sırası bozulmadan bir arada tutabilmek için yapılan koruyucu kapağa "cilt" denilmekte ve Arapça "deri" anlamına gelmektedir (Arıtan, 1993: 551). Ciltleri üreten kişilere; "mücellid", üretilen ciltlere ise "telcid" adı verilmiştir (Özen, 1998: 9). Cilt sanatının geçmişi Orta Asya'ya bağlıdır. Orta Asya'da kâğıdın kullanılmaya başlanmasıyla cilt sanatı da gelişmiştir (Cunbur, 1990: 1). Önceleri tahta kapaklarla bağlanarak veya tomar halinde muhafaza edilen kitap yaprakları, ancak Uygur Türkleri sayesinde deri ciltlerle bir araya getirilmiştir. Ciltçilik Uygurlar vasıtası ile Çin'e İran'a ve Araplara yayılmıştır (Binark, 1975: 337). Karahoço'da Von Le Coq tarafından bulunan ve M.S. 7. Asra ait olan Uygur cildi, mevcut en eski Türk cildir. Kazılardan çıkarılan bu ilk cilt örneği Mâni yazmaları arasında bulunmuş iki cilt parçası, Kopt ciltlerinde olduğu gibi deriden yapılmış ve bıçakla oyularak geometrik motiflerle süslenmiştir (Arıtan, 1993: 551). İlk ciltler tahtadan, daha sonra sadece deriden yapılmışken yüzyıllar boyu süren gelişmeler sonucunda; mukavva üzerine deri, kâğıt, kumaş vs. kaplanarak koruyuculuk vasfı yanında sanat eseri özelliği de kazanmışlardır (Arıtan, 2010: 328). İslam sanatı bağlamında üretilen ilk cilt örnekleri VIII-IX. yüzyılda parşömen üzerine kufi hatla yazılmış Kuran nüshalarına aittir. Bu örneklerde üzerine ucu sivri aletle geometrik bezeme yapılmış deri, tahta iskelet üzerine geçirilmiştir (Maraşlı, 2007: 222; Bilgen vd., 2017: 2272). Orta Asya'da ortaya çıkmış olan Türk Cilt Sanatı, Mezopotamya, İran, Irak, Suriye, Anadolu ve Mısır'da VII.-XI. yüzyıllarda tarihi ilerleyişini ve değişimini sürdürürken, XIV-XV. yüzyıllarda Timurlu, Akkoyunlu, Karakoyunlu vs. Türkmen boyları kendilerine has cilt üslupları

ve Osmanlı cilt sanatıyla beraber Türk cildini doruğa çıkarmışlardır. Bu sanat, XVI. yüzyılda, başta İtalya olmak üzere Avrupa cilt sanatına da etki etmiştir (Arıtan, 2010: 176). XVI. yüzyıldan itibaren klasik Osmanlı ciltçiliği Türk ve İslam cilt sanatının en büyük temsilcisi olmuş ve bu durum XX. yüzyıla kadar sürmüştür (Arıtan, 1993: 552). Türk cilt sanatı tarihi gelişimine baktığımız zaman, Hataî (Kaşi-Horasan-Buhara-Dihlevî), Herat (Herat-Şiraz-İsfahan), Arap (El-Cezîre-Halep- Fas), Rumî (Selçuklu), Memlûk (Mısır), Türk (Diyarbakır-Bursa-Edirne-İstanbul Şükûfe, Rugan “Lâke”, Barok) ve Mağribî (İspanya, Sicilya, Fas) Buhara-yı Cedîd üslupları görülmektedir. Bu üslup farklılıkları, cildin biçimi ve yapılış teknikleriyle ilgili değil, süslemede kullanılan motifleriyle kullanılan malzeme konusunda kendini gösterir. Ancak bazen aynı motifler, farklı üsluplar içinde de aynı formda kullanılmıştır (Özen, 1997: 10).

Klasik Cildin Bölümleri; Klasik bir cilt, alt ve üst kapak, sırt (veya dip) alt kapağa eklenen sertâp ve ona bağlı olup üst kapakla kitap arasına giren miklep bölümlerinden meydana gelir. (Çizim-1). Kapakların rahatlıkla açılıp kapatılabilmesi için, sırt ve kapaklar arasında oluşturulan boşluğa muhat payı; sayfaların ön kenarlarının bozulmaması için sertâbın iki yanında, alt kapak ve miklep boyunca bırakılan fazlalığa dudak payı denir (Özen, 1998: 10-11).

Şekil 1. Klasik Cildin Bölümleri (Bilgen vd., 2017, s. 2259)

Süsleme Tekniklerine Göre Cilt Çeşitleri: Çoğu Türk üslubunun klasik döneminde gelişmiş olan cilt çeşitlerini malzemesine, bezemesine ve tekniğine göre üç ana grup altında incelemek mümkündür: Malzemelerine göre; mukavva, deri, kumaş, tekniğine göre; lake, katı' (Müşebbek), yekşah, ebrulu, soğuk baskı, murassa' (mücevherli), bezemelerine göre ise üstten ayırma şemseli, alttan ayırma, mülemma, murassa, mülevven, zilbahar, acemkari (hayvan resimli), şükufe üslubu ciltler, işlemeli iplik (zerdüz-simduz) ve çarkuşe ciltlerdir (Arıtan, 1993: 554; Bilgen, vd., 2017: 2273).

Türk tezhip sanatı; geleneksel Türk süsleme sanatlarında önemli bir yere sahip olan ve hat sanatından ayrı düşünülemeyen tezhip; (Şimşek, 2000) kelime olarak altınlamak, altınla tezyin etmek anlamına gelen (Taşkale, 1997: 110). Arapça “Zehep” kelimesinden türeyen (Özünder, 2003: 198), temel malzemesi altın olan boya ve mürekkep gibi farklı malzemelerinde kullanıldığı, kitap süsleme sanatı (Kaygusuz, 2016) olarak tanımlanmaktadır. Fakat günümüzde daha çok hat, minyatür, ebru levhalarında kendine uygulama alanı bulmuş bir yüzey süsleme sanatı olarak

yorumlamak tezhibin günümüz kullanımına daha uygun bir tanımlama olacaktır. (Meriç, 1998: 53). O halde malzeme üzerinden gidecek olursak, tezhip; çeşitli renkte boyalar ve altın varak kullanılarak, ince kıllı özel fırçalar ile kâğıt ya da kâğıt nevi malzemeler üzerine hat sanatı ile birlikte ya da müstakil olarak uygulanan, doğa ve doğaüstü motif, şekil ve desenler kullanılarak tasarlanan işçiliğin ön planda olduğu, mutlak güzellik arayışının temelleri üzerine şekillendirilen çalışmalardır diyebiliriz. Hat sanatı ile birlikte gelişme gösteren tezhip sanatı, başta Kur'an-ı Kerîm nüshaları olmak üzere; yirmi birinci yüzyıldan önceki süreçte daha çok el yazması kitap tezyinatında karşımıza çıkmaktadır (Kaçar ve Bilgen, 2020: 327).

Bir yazma eserde tezhiplenen kısımları şöyle sıralayabiliriz zahriye, Serlevha, çok zengin süslemeleriyle yazılı bazen de yazısız olabilir. Sırasıyla bölüm başları (sure başı) Kur'an'da secde gülü, hizip gülü, ayetlerin baş ve bitim noktaları (vakfe, durak) son olarak da ketebe sayfası tezhiplenerek süslenmiştir (Meriç, 1998).

Tezhip sanatını Türklerde İslam öncesi ve İslam dininin kabulünden sonraki dönem tezhip sanatı olmak üzere iki ana grupta toplamak mümkündür. İslam dininin kabulünden sonraki dönemlerde kabul edilen Arap alfabesi ile hat sanatının doğması süslemenin tezhip sanatı olmasının en önemli sebebidir. İslam dini öncesi yazılı ve minyatürlü eserlerin tezhiplenmiş numuneleri ilk defa Orta Asya 'da Uygur Türkleri, devrinde görülür (Taşkale, 1990: 12). Orta Asya'daki Kara-Hoça'da yapılan turfana kazılarında bulunmuş vakıf yapan, Maniheist Uygur rahipleri minyatürlerindeki basit bitkisel motifler daha sonraki dönemlerdeki bitki kökenli "hatayi"lerin en basit örnekleridir (Taşkale, 1996: 53'ten aktaran Bilgen vd., 2017: 2285). Türklerde Tezhip sanatının kökeni Uygur Türklerine kadar uzansa da bugün elimizdeki en erken örnekler; 12. ve 13. yüzyıl Selçuklu döneminden kalmadır. Bu dönemin motif ve desenleri sade ve basitti (Taşkale, 1997: 114-116). Tezhip sanatını Anadolu'ya getiren Selçuklular, hayvan kökenli olduğu tahmin edilen "Rûmî" motifini kullanmışlardır. XI. yüzyıl Selçuklu tezhiplerinde daha çok geometrik motif ve formlar, geçmeler kullanılmıştır. XIII. yüzyıla gelindiğinde geometrik formlara ek olarak bitkisel motifler ve rûmîlerin oldukça dolgun ve iri olarak yapıldığı görülür. Selçuklu döneminin en belirgin tarzlarından biri de "münhani" lerdir (Özen, 2003: 6). XV. yüzyıl ilk yarısında Osmanlı tezhip sanatında Herat ve Şiraz üsluplarının etkili olduğu görülür. Osmanlı tezhip sanatının bir ekol niteliğini yansıtan ilk örnekleri ise Fatih Sultan Mehmed döneminde görülmeye başlanmıştır (Taşkale, 2010: 7). Bilinen Osmanlı tezhiplerinin en erken örnekleri Makâsîd el- Elhân adlı musiki nazariyatı ile ilgili bir yazmada yer alır (TSMK R. 1726). Sultan II. Murad için hazırlanan eser H. 838 tarihlidir. (Taşkale, 1994: 5). II. Beyazıt döneminin ise Osmanlı tezhip sanatı açısından ayrı bir önemi vardır. Fatih Sultan Mehmet'ten sonra 1481-1512 yılları arasında hüküm süren Sultan ikinci Beyazıt'ın saltanat yıllarında özellikle kitap bezeme sanatı olan tezhipte, açıkça belirlenen yenilikler gerçekleşmiştir (Bilgen, vd., 2017: 2286).

XVI. yüzyılın başlarında Osmanlı tezhip sanatında yeni akımlar, yeni yaklaşımlar Yavuz Sultan Selim'in 1514 yılında Tebriz seferinden sonra son Timurlu Sultanı Bediü'z Zaman Mirza ve yanındaki Herat'lı sanatkârları İstanbul'a saray nakkaşhânesinde çalışmak üzere göndermesiyle başlar. Yavuz Sultan Selim Tebriz'den başka sanatkârların da Osmanlı nakkaşhânesine gelip çalışmalarını sağlamıştır. Farklı çevrelerden ve kültürlerden gelen, değişik beğeni ve bilgiye sahip bu sanatkârların çalışmaları sonucunda ortaya çıkan etkileşim neticesinde Osmanlı tezhip sanatı yeni boyutlar kazanmıştır. (Taşkale, 2010: 8-9). Bilhassa motif ve renk konusunda etkileyen Timurî-Herat ve sadeliğiyle öne çıkan Türkmen üslupları, Osmanlı topraklarında tezhibe yön veren belirgin üsluplardır. (Kaçar ve Bilgen, 2021: 333).

Kânûnî Sultan Süleyman dönemi birçok yeni üslubun ve tekniğin uygulandığı sanat dallarında klasik dönem olarak tabir edilen dönemin yaşandığı son derece zengin bir dönemdir

(Taşkale, 2010: 8- 9). Kânûnî döneminde diğer sanat dallarında olduğu gibi Türk tezhip sanatında da en nadide eserlerin üretildiği altın dönem başlar. Bu dönemin önemli gelişmelerinden biri de Şah Kulu tarafından tanıtılan “saz yolu” üslubudur (Taşkale, 1997: 116). İkinci isim ise bu sanatkârın yanında yetiştirdiği öğrencisi olan ve vefatından sonra onun yerine getirilen Mehmed Çelebi, yani nakkaş Karamemi’dir. Bu hususta en önemli kaynak, tarihçi Gelibolulu Mustafa Ali Efendi tarafından 995/1586 yılında yazılmış olan “Menakıb-ı Hünerveran” da sunulan bilgilerdir (Mesara ve Can, 1997: 108). XVIII. yüzyılda tezhip sanatında Batı etkisi görülür Sultan Ahmed’in saltanat yılları tezhip sanatının yeniden canlandığı ve yeni akımların ortaya çıkıp geliştiği bir dönem olmuştur (Duran, 2015: 397). Türk, Barok Rokoko adını verdiğimiz ve kasık devirden çok farklı örnekler ortaya çıkmıştır (Aksoy, 1977: 131-132). Üçüncü boyutun verildiği gölgeli renklendirmelerle yapılan natüralist tarzdaki çiçekler, çiçek ressamlığı denebilecek bir akımın ortaya çıkmasına neden olmuştur. Türk çiçek ressamlığında ilk akla gelen isimler, XVIII. yüzyılın en önemli müzehhibi ve çiçek ressamı Ali Üsküdarî ve Abdullah Buhârî’dir (Taşkale, 2010: 9). XX. yüzyıl başlarında hat sanatının dışında Tezhip, cilt, minyatür, ebru gibi klasik sanatlarda durgunluk ve kargaşa görülmeye başlar bu sanatların yeniden ihyası amacıyla 1914 de “Medresetü’l-Hattatın” açılıp dönemin ünlü sanatkârları tayin edilmiştir. Cumhuriyet’in ilanından sonraki süreçte kapatılan Medreset’ül-Hattatîn bir süre “Şark Tezyini Sanatlar Mektebi” adı altında çalışmalarını sürdürmüş ve daha sonra 1936 yılında Güzel Sanatlar Akademisi’ne bağlanarak “Türk Tezyini sanatlar şubesi” adını almıştır (Taşkale, 2015: 418).

2. KURAMSAL ÇERÇEVE

Çalışmamızın konusunu, Kayseri Raşit Efendi Yazma Eser Kütüphanesi’nde korunan 18.yy. ait eserlerden beş adet yazma eserin tezyini açıdan incelenmesi oluşturmaktadır. Bu kütüphanede toplam 2004 adet kayıtlı el yazması eser, 6066 matbu eser bulunmaktadır (Rukancı, 2005: 3). Eserlerin bazıları Kur’an-ı Kerim, bir kısmı edebi eser, diğerleri de dini konulu eserlerdir. Araştırmaya konu olan beş adet eser içerisinde tezhipli sayfalar mevcuttur ve bu eserler Kur’an-ı Kerim değil edebi ve dini konulu eserlerdir. Tezhipleri çoğunlukla tek sayfada ve fasıl başı tezhibidir. Bu eserlerin, cilt ve tezhip sanatları açısından incelenmesi, cildindeki bezemenin özelliği, hangi teknikle yapıldığı, hangi malzemenin kullanıldığı, cilt ve tezhibindeki motif anatomileri, motif, renk, tuğ süslemelerinin özelliklerinin incelenmesi ve analizleri çalışmanın kuramsal çerçevesini oluşturmaktadır. Bu kütüphanede korunan eserlerle ilgili özellikle cilt süslemeleri ile ilgili çalışmalar yapılmıştır. Yapılan literatür taraması sonucu ulaşılan ve incelenen yayınların bir bölümü aşağıdaki gibidir.

Cunbur, (1969) “Kayseri’de Raşit Efendi Kütüphanesi ve Vakfiyesi” adlı yayınında Mehmet Raşit Efendi hakkında bilgi verdikten sonra kütüphanenin nasıl kurulduğu, hangi aşamalardan geçtiği binanın mimari yapısı, eserlerin oraya nasıl getirildiği hakkında kütüphaneye ilgili detaylı bilgi vermiştir. Araştırmacılar için kütüphaneye ilgili iyi bir kaynak oluşturmıştır.

Rukancı, (2005) “Raşit Efendi Yazma Eserler Kütüphanesi” adlı eserde kütüphane ile ilgili bilgi, nasıl kurulduğu, kütüphane de kaç eser olduğu ve bunların konularının neler olduğu hakkında bilgi vermiştir.

Özbek, (2005) “Kayseri Raşit Efendi Kütüphanesindeki kitap kapakları” adlı kitabında; Kayseri ili, kütüphanenin tarihi, cildin tarihçesi ile ilgili bilgi verilmiş ve akabinde 177 adet eserin ciltlerini resimleriyle anlatmıştır.

Karakuş Sakin, (2012) “Kayseri Râşid Efendi Kütüphanesi’ndeki Ebrû Örnekleri” adlı makalesinde Kayseri Raşit Efendi yazma eserler kütüphanesi hakkında bilgi vermiş ve sonrasında oradaki eserlerden 14 tanesini Ebru sanatı açısından inceleyip hangi teknikle yapıldıklarını belirtmiştir.

Küçüktepe, (2015), "Kayseri İli Raşit Efendi Kütüphanesi'nde Bulunan Deri Cilt Kapakları" Üzerine Bir Araştırma, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, künye bilgisine sahip tez çalışmasında kütüphanede bulunan 43 adet eserin katalog bilgilerinin yanı sıra cilt süslemelerinde kullanılan motifler ile ilgili yüzeysel bilgi verilmiş, Kayseri ili, sanat, el sanatları, kütüphane, dericilik, deri işlenmesi, cilt sanatı, cildin yapım aşamalarına değinilmiştir.

Gökdoğan, (2013), Kayseri Raşid Efendi Eski Eserler Kütüphanesi'ndeki 1096 nolu Mesnevi'nin Tezhip ve Cilt Sanatı Bakımından İncelenmesi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Geleneksel Türk El Sanatları Ana Sanat Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum Tezinde el yazması, cilt, hat, tezhip, minyatür, ebru sanatları hakkında bilgi, tezhip sanatının kullanım alanları hakkında detaylı bilgi verilmiş ve 1096 Envanter nolu mesnevinin tezhipli sayfalarının ayrıntılı analizi ve çizimleri yapılmıştır.

Çıtak, (2013) Kayseri Raşit Efendi Kütüphanesinde Bulunan XIX. Yüzyıla Ait Kur'an-ı Kerim Tezhiplerinin İncelenmesi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Sanat Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri Tezinde Kütüphane ve tezhip sanatı ile ilgili bilgi verilmiş kütüphanede bulunan 13 adet eserin tezhipleriyle ilgili katalog bilgisi verilip bezemeleri çok detaya girilmeden anlatılmıştır.

Alparslan, (2018), Türk Cilt Sanatında "Soğuk Şemse" Tekniği ve Kayseri Raşit Efendi Yazma Eser Kütüphanesinde Bulunan "Soğuk Şemse" Ciltler Üzerine Bir Araştırma Ulak bilge, 2018, Cilt 6, Sayı 21 Makalesinde şemseler hakkında bilgi verilip, soğuk baskı ile yapılmış 11 tane eser çizimleri yapılmadan bezeme özellikleri açısından tanıtılmıştır.

3. YÖNTEM

Kayseri Raşit Efendi Yazma Eserler Kütüphanesi'nde korunan 5 adet yazma eserin, cilt ve tezhip sanatları açısından incelenmesi, cildindeki şemse bezemesi özelliği, hangi teknikle yapıldığı, hangi malzemenin kullanıldığı, cilt ve tezhibindeki motif anatomileri, renk, tığ süslemelerinin özelliklerinin incelenmesi, kataloglarının oluşturulması ve tasarımlarının çözümlenmesi amaçlanmıştır. İncelenen eserlerin analizleri yapılmış, nitel araştırma, tarama ve betimleme teknikleri ile bilgi tarama modeli kullanılmıştır. Kayseri Raşit Efendi Yazma Eserler Kütüphanesindeki el yazması eserler ve bu eserlerin cilt ve tezhibindeki süsleme özellikleri açısından incelenmesi bu araştırmanın evrenini oluşturmaktadır. Bu kütüphanede bulunan eserlerden 5 adet yazma eserde bu çalışmanın örneklemini oluşturmaktadır. İncelenen eserlerin görselleri (Fotoğrafları) kütüphane arşivinden edinilmiştir. Fakat bu fotoğrafların çekim kaliteleri eserlerin özelliklerinin anlaşılması noktasında yeterli olmadığından kütüphanede gerekli koruma tedbirleri ve izinler alındıktan sonra cildi, tezhibi, desen, renk ve boyama özellikleri daha yakından incelenmiştir. Yerinde birebir yapılan incelemede eserlerin bezemesinde kullanılan malzeme ve renklerin ne olduğu ve nasıl uygulandığı belirlenmeye çalışılmıştır. El yazması eserin Cildi ve tezhipli sayfalarının çizimleri (desen analizleri) eserin fotoğrafları üzerinden yapılmış, fazla tahribatın olduğu ve desenin tam olarak anlaşılacağı alanlar herhangi bir yanlışlığa sebep olmamak için çizilmemiştir. Aşağıda, incelenen eserlerin çizimleri (desen analizleri) ve elde edilen veriler yer almaktadır.

4. KAYSERİ RAŞİT EFENDİ YAZMA ESERLER KÜTÜPHANESİ'NDE KORUNAN 18. YÜZYILA AİT BEŞ ADET YAZMA ESERİN TEZYİNİ AÇIDAN İNCELENMESİ

4.1.97 Envanter Numaralı Eserin Tezyini Açidan İncelenmesi

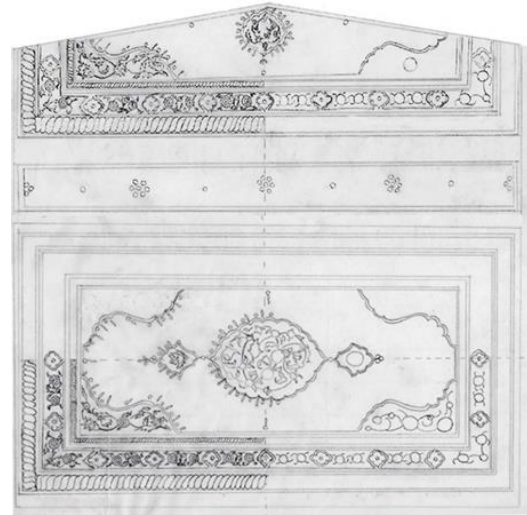
4.1.1. 97 Envanter Numaralı Eserin Cildi

Eserin Adı: El- Câmiu's Sahîh. Türü: Hadîs kitabı. Tarihi: 1167(Hicri), 1753 (Miladi). Müstensihî: Hindî-zâde Dervîş M. Ölçüleri: 240x140, (180x88) mm. Yazı Türü: Nesih. Sayfa Sayısı: 586 yaprak, 31 satır dan oluşur (Karabulut, 1995: 111).

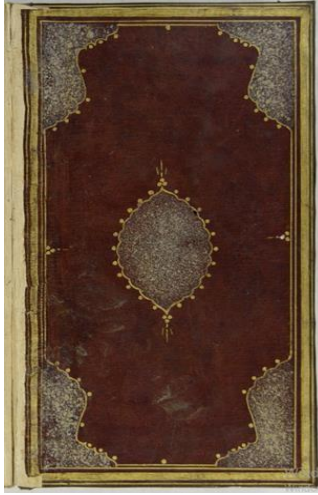
Eserin, her iki kapağı ve miklebi mülevven alttan ayırma şemse bezemesiyle oluşturulmuş olup zeminde koyu kahverengi, motiflerde ise kırmızı renkte deri kullanılmıştır. Ön ve arka kapak şemseleri beyzi form da ve salbeklidir. Bezemesinde stilize edilmiş bitkisel motiflerden hatayi, penç, hançer yaprak ve kıvrım dal kullanılmış, salbek kısmına birer hatayi motifi yerleştirilmiştir. Alt ve üst kapakta desenler aynıdır. Şemse ve salbek bezemeleri dendanlarla çevrelenmiş, tığlarla sonlandırılmıştır. Kapakların kenarlarında 2 sıra altın cetvel kuşağı ve ardından içten dışa doğru 1. Pervaz alanı oluşturulmuş olup bu pervaz alanında sarmal zencerek yer alır, zencerekten sonra tekrar 1 sıra altın cetvel çekilip tekrar bir pervaz alanı oluşturulmuştur. Pervazın iç kısmı dendanlar la ayrılmıştır ve içleri aynı özellikteki bitkisel motiflerle bezenip dendan araları nokta ile birbirinden ayrılmıştır. Ardından tekrar cetvel çekilip kalın bir zencerekle sonlandırılmıştır. Miklep kısmında da aynı bezeme özelliği görülür. Köşebentlerde aynı şekilde alttan ayırma bezemesiyle bitkisel motiflerden hatayi, penç, yaprak ve kıvrım dal ile bezenmiş, havalı olarak tabir edilen dendanlarla sınırlandırılmıştır. Cildin üst, alt kapaklar, miklep ve Sertab kısmında altın ile nokta süslemelerin yapıldığı görülmektedir. Cilt yüzeyinde sürtünmelerden dolayı yer yer kopmalar olmuştur ve aşınmalar görülmektedir, Cildin iç kapağı da deriden ciltlenmiş olup Şemse ve köşebent alanı tahrir çekilip içerisine herhangi bir motif yapılmadan boş bırakılmıştır. Tığlar yerine noktalarla bezeme yapılmıştır, salbeksizdir. Pervaz alanında ise iki sıra altın cetvel arası sarmal zencerek yer alır.

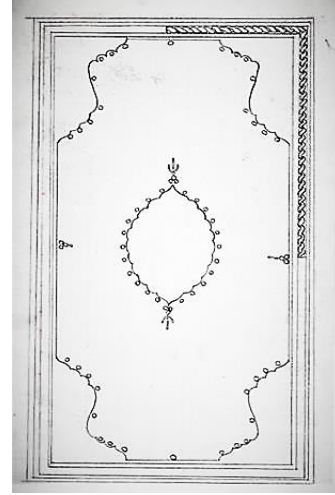
Fotoğraf 1. 97 Envanter Numaralı Eserin Cildi

Çizim 1. 97 Envanter Numaralı Eserin Cildi

Fotoğraf 2. 97 Envanter Numaralı Eser Cildinin iç Kapağı

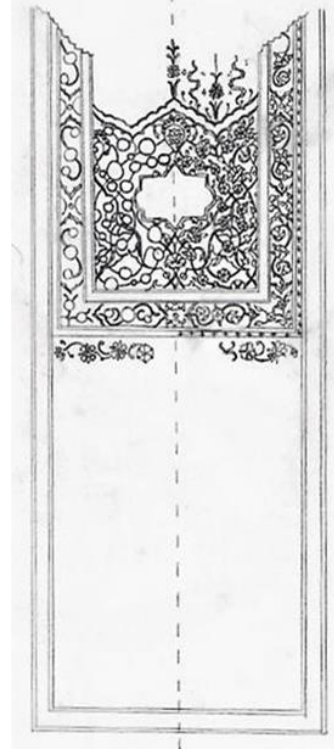

Çizim 2. 97 Envanter Numaralı Eser Cildinin iç Kapağı

4.1.2. 97 Envanter Numaralı Eserin Tezhibi

Eserde fasıl başı tezhibi görülmektedir. Fasıl başı tezhibinde ortada yazı alanı oluşturulmuş fakat yazı yazılmadan boş bırakılmıştır. Yazı alanının zemini altındır, yazı alanı dışında kalan zemin rumi motifleri ile paftalanarak zemin ayrılmıştır, Rumi motifiyle ayrılan tasarımın alt kısımlarında ve tepedeki kapalı formdaki bulut motifinin zemininde kobalt mavi kullanılırken diğer alanlarda ise zemin rengi olarak altın kullanılmıştır. Alanın tasarımında ise penç, karanfil, hatayi ve gonca tarzı bitkisel motiflerin tercih edildiği görülmektedir. Tasarımın üst kısmı üç sıra dandanla tasarımın taç kısmı tamamlanmış, bitkisel motiflerden oluşturulmuş hatayi motifinin kullanıldığı ve çift tahrir tekniğinde yapılmış tığlarla tasarım sonlandırılmıştır. Tığların arasında ise yine bulut motifleri görülmektedir. Taç alanını üç taraftan çevreleyen çift sıra pervaz arası dandanlarla paftalar oluşturulmuş ve bu paftaların içerisinde zemini kobalt mavi dışta kalan zeminleri ise altınla renklendirilmiş bitkisel kompozisyonla tamamlanmıştır. Bu pervazın her iki tarafında altın cetveller oluşturulmuş ve en dışta ise zemini kobalt mavi ile boyanmış üzerine “+” şekilleri çizilmiş bir cetvel görülmektedir. Yazı alanının üst kısmında ise çift tahrir tekniğinde yapılmış sarmal dallar ve hatayi grubu motiflerinden, penç motiflerinden oluşan basit bir süsleme vardır. Eserde durak yuvarlak yapılp altın ile boyanmıştır.

Fotoğraf 3. 97 Envanter Numaralı Eserin Başlık Tezhibi

Çizim 3. 97 Envanter Numaralı Eserin Başlık Tezhibi

4.2. 125 Envanter Numaralı Eserin Tezyini Açından İncelenmesi

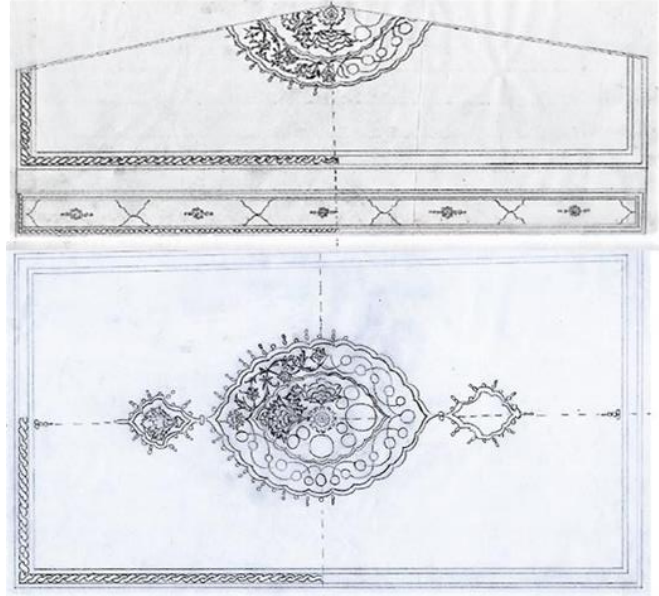
4.2.1. 125 Envanter Numaralı Eserin Cildi

Eserin Adı: Akvemü'l-Vesâil fî Tercümeti's- Şemâil. Türü: "Tirmizî (209-279 H.)'nin "eş-Şemâilü'n-Nebeviyye" adlı Arapça eserinin tercümesi. Tarihi: 1167 Hicrî. Müstensihî: İshak Hocası, Ahmed b. Hayrüddîn Güzelhisârî, (Ölüm 1120 H.) (Şemâil) Ölçüleri: 275x162, (195x88) mm. Sayfa sayısı: 125. yk. 3 + 368 (Karabulut, 1995: 7)

Eserin, her iki kapağı ve miklebi mülevven alttan ayırma tekniğinde şemse bezemesiyle oluşturulmuş, şemselerin orta göbek kısımları ise mülemma şemse tekniği ile bezemiştir. Şemse motifi ¼ simetri oranında yerleştirilmiş, zeminde bordo renkli, motiflerinde ise kırmızı renkli deri kullanılmıştır. Ön ve arka kapak şemseleri beyzi form da ve salbeklidir. Bezemesinde stilize edilmiş bitkisel motiflerden hatayi, penç, yaprak ve kıvrım dal kullanılmış, salbek kısmına da birer hatayi motifi yerleştirilmiştir. Alt kapak, üst kapak ve miklepte desenler aynıdır. Şemse ve salbek bezemeleri dendanlarla çevrenmiş, tığlarla sonlandırılmıştır. Kapakların kenarlarında 2 sıra altın cetvel kuşağı ve ardından kalın sarmal zencerek yer alır, zencerekten sonra tekrar 2 sıra altın cetvel çekilip sonlandırılmıştır. Miklep kısmında da şemse motifinin aynı ölçüde yarısı uygulanmıştır. Alt kapak, üst kapak ve miklebin kenar cetvellerinde şemse motifine doğru altın ile nokta süslemelerin yapıldığı görülmektedir. Sertab kısmında bir sıra cetvel arası ince sarmal zencerek yapıp içlerine çift tahrir tekniğinde penç motifi ile bezeme yapılmıştır. Cilt yüzeyinde sürtünmelerden dolayı az da olsa yer yer aşınmalar görülmektedir, eser ince bir işçilik titiz bir çalışma örneğidir genel durumu gayet iyidir.

Fotoğraf 4. 125 Envanter Numaralı Eserin Cildi

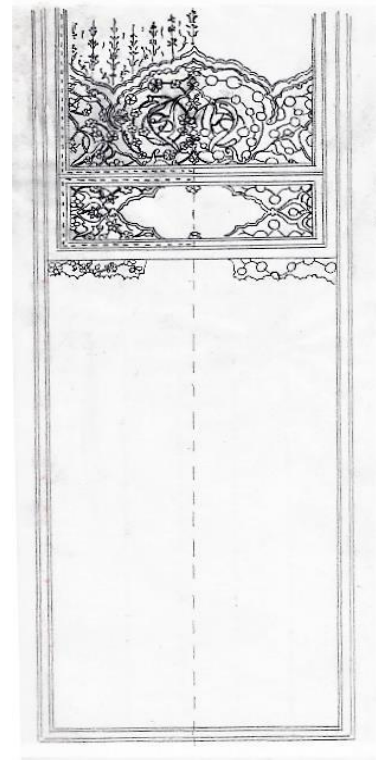
Çizim 4. 125 Envanter Numaralı Eser Cildinin Çizimi

4.2.2. 125 Envanter Numaralı Eserin Tezhibi

Bu eserde fasıl başı tezhibi görülmektedir. Yazı alanının üst kısmında bitkisel motiflerden oluşturulmuş çift tahrir tekniğinde yapılmış, penç ve gonca motiflerinden oluşan bir süsleme vardır. Ünvan alanı açık mavi renkteki dendan motifiyle ayrılmış zemini altınla renklendirilmiş yazı alanı yazı yazılmadan boş bırakılmıştır. Bu yazı alanının iki ucuna rumi kapalı formları kullanılarak ve bitkisel motiflerle bir bezeme yapılmıştır. Motif olarak penç, hatayi, gonca, yaprak kullanılmıştır. Zemin, rumi kapalı formları kullanılmasına rağmen tamamen altınla renklendirilmiştir. Ünvan tezhibi alanını çevreleyen cetveller arasında basit sarmal zencerek görülür. Taç tezhibi ise yine rumi motiflerinin oluşturmuş olduğu hazır formlar ve bitkisel motiflerden oluşan bir kompozisyonla tasarlanmıştır. Rumi hazır formları kullanılmasına rağmen ünvan alanında farklı renkte zemin ayırmasına gidilmemiş bütün alanların zemininde altın kullanılmıştır. Bitkisel motiflerden penç, hatayi, gonca ve yaprak motifi kullanılmış oksit sarı, verminyon kırmızısı, yavruağzı ve beyaz renkler motiflerde karşımıza çıkmaktadır. Süsleme alanının taç kısmı dendan motifleriyle içten dışa doğru açık mavi, siyah, altın ve kırmızı ile oluşturulan dendanlarla bitirilmiş bu dendanların üstüne mavi ile havalı tahrir çekilmiş ve tığlar bitkisel motiflerden oluşturulan çift tahrir tekniğinde yapılmış mavi renkteki havalı tahririn üzerine oturtulmuş ve yoğun şekilde yapılmıştır. Taç kısmını üç taraftan çevreleyen sade sarmal zencerek oluşturulmuş bir pervaz çevreler hem taç kısmını hem de ünvan alanı kısmını ise mavi zeminli bir pervaz çevreler ve bunda da sarmal zencerek görülmektedir. Yazı alanı ve tasarım çevresi altın cetvel çekilerek sonlandırılmıştır. Bu eserimizde duraklar yuvarlak kırmızı renkteki küçük noktalar ile belirtilmiştir.

Fotoğraf 5. 125 Envanter Numaralı Eserin Başlık Tezhibi

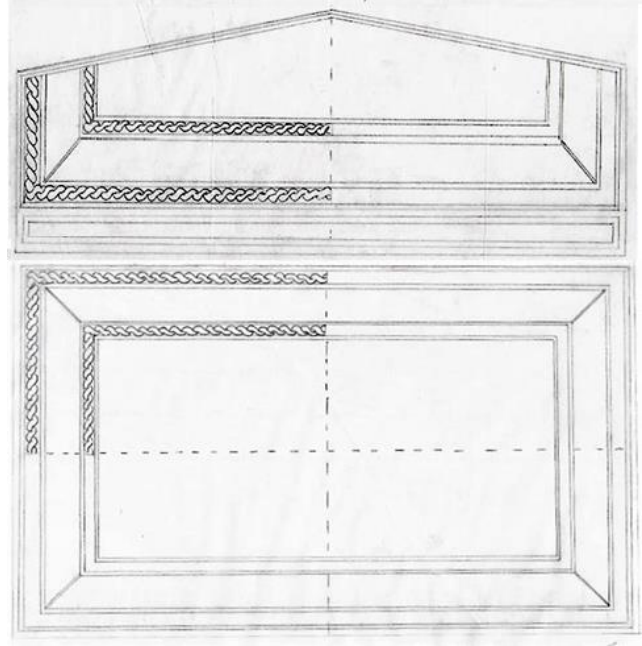
Çizim-5. 125 Envanter Numaralı Eserin Başlık Tezhibi Çizimi

4.3.131 Envanter Numaralı Eserin Tezyini Açısından İncelenmesi

4.3.1. 131 Envanter Numaralı Eserin Cildi

Eserin Adı: El-İthâfâtü's-Seniyyefi'l-Ehâdîsi'l- Kudsiyye. Türü: Kudsî Hadis. Tarihi: 1193(Hicri), 1779 (Miladi). Müellifi: Medenî, Muhammed Ef. Et-Trabzanî (Müellif, Medîne'demücâvir kaldığı için Medenî lakabını almıştır). Ölçüleri: 232x145, (165x83) mm. Yazı Türü: Nesih, Sayfa Sayısı: 55 yaprak, 35 satırdan oluşur (Karabulut,1995: 198).

Eserin cildinde, açık kahverengi deri kullanılmıştır, her iki kapak ve miklep kısmı aynı şekilde bezenmiştir. Eserin kapaklarının kenarına pervaz alanları oluşturularak yalın bir sayfa bezemesi yapılmıştır. Sayfada dışa doğru birer sıra altın cetveller arası ince sarmal zencerek yapılmış, daha sonra boşluk bırakılıp aynı şekilde birer sıra altın cetvel arası ikinci ince sarmal zencerekle sonlandırılmıştır. Kenar kısımlarından zencerekler arası çizgi çekilerek birleşme sağlanmıştır. Eserde çok az aşınmalar vardır genel durumu iyidir.

Fotoğraf 6. 131 Envanter Numaralı Eserin Cildi

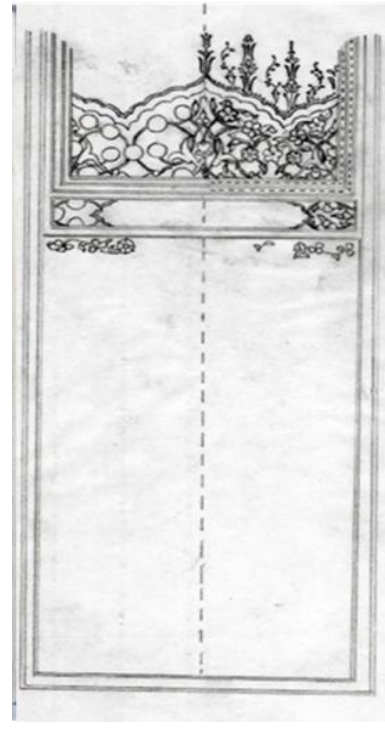
Çizim 6. 131 Envanter Numaralı Eserin Cildinin Çizimi

4.3.2. 131 Envanter Numaralı Eserin Tezhibi

Eserde fasıl başı tezhibi görülmektedir, yazı alanının üst kısmında bitkisel motiflerden oluşturulmuş ve çift tahrir tekniğinde yapılmış bir süsleme vardır. Ünvan alanında kırmızı renkteki dendan motifiyle ayrılmış zemini altınla renklendirilmiş ve yazı yazılmadan boş bırakılmış yazı alanı görülür. Bu yazı alanının iki ucuna bitkisel motiflerle bir bezeme yapılmıştır. Motif olarak penç ve yaprak kullanılmıştır. Ünvan tezhibi alanı cetveller ve sarmal zencerek ile çevrelenmiştir. Taç tezhibinin olduğu alan ise yine rumi motiflerinin oluşturmuş olduğu kapalı formlar ve bitkisel motiflerden oluşan bir kompozisyonla tasarlanmıştır. Rumi kapalı formlarının zemininde ve unvan alanının iki kenarında zemin rengi olarak kobalt mavi, diğer zeminlerde ise altın kullanılmıştır. Rumi motifi dışında bitkisel motiflerden penç, hatayi, gonca ve yaprak motifi kullanılmış renk olarak yeşil, sarı, turuncu, pembe, mavi ve beyaz bazı yapraklarda kırmızı geri kalan yaprak ve dallarda da altın tercih edilmiştir. Süsleme alanının taç kısmı kalın altın bir dendan ile bitirilmiş bu dendanların üstüne mavi ile havalı tahrir çekilmiştir. Tığlar bitkisel motiflerden oluşturulan çift tahrir tekniğinde yapılmıştır. Taç kısmını üç taraftan çevreleyen iki sıra pervaz alanı sarmal zencerek ile bezenmiştir. Hem taç kısmını hem de unvan alanı kısmını ise turuncu zeminli bir pervaz çevreler ve bunda da sarmal zencerek görülmektedir. Yazı alanı ve tasarım çevresi altın cetvel çekilerek sonlandırılmıştır. Duraklar ise yaprak şeklinde bitkisel bezeme yapılmış ve altınla boyanmıştır.

Fotoğraf 7. 131 Envanter Numaralı Eserin Başlık Tezhibi

Çizim 7. 131 Envanter Numaralı Eserin Başlık Tezhibi

4.4.320 Envanter Numaralı Eserin Tezyini Açından İncelenmesi

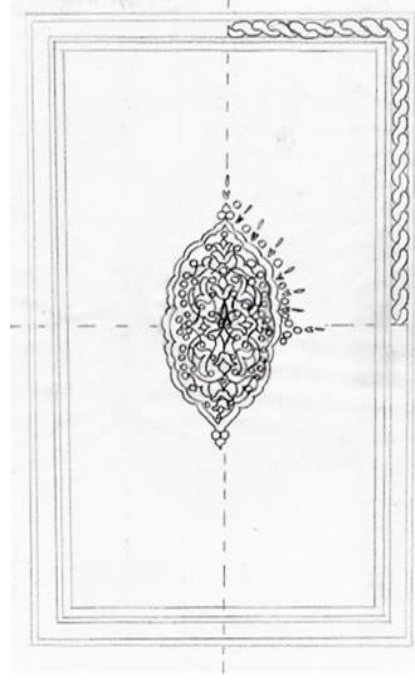
4.4.1. 320 Envanter Numaralı Eserin Cildi

Eserin Adı: El-Eşbâh ve'n-Nezâir. Türü: (Fıkıh). Eserin Tarihi: 7 Zilhicce 1071 H. İstanbul. Müellifi: İbni Nüceym, Zeynüddîn b. İbrâhim el- Mısırî el-Hanefî, (Ölüm 970 H.) Müstensihî: İshak b. Hacı Yûsuf el-Bosnavî Ölçüleri: 176x101, (125x54) mm. Yazı Türü: Ta'lîk, Sayfa Sayısı: 6 + 195, st. 23(Telif: 969 H.) (Karabulut, 1995: 131).

Eserde dış muhafaza kabı bulunmaktadır, dış muhafazadaki bezeme mülevven üstten ayırma şemse bezemesiyle oluşturulmuş olup beyzi formda ve salbeksizdir. Eserde koyu kahve deri, şemse bezemesinde ise açık kırmızı renkte deri kullanılmıştır. Yekşah tekniği ile süsleme yapılmıştır. Bezemesinde rumi motifi ve noktalar kullanılmıştır. Şemsenin kenarı tahrirden sonra tığlarla sonlandırılmış, sayfa kenarları 2 sıra altın cetvelden sonra kalın sarmal zencerek ve tekrar 1 sıra cetvelle tamamlanmıştır. Dış kapakta aşınma ve deri ile yamalar görülmekte ve şemse kenarında kurt yeniği olabileceğini düşündüren bir iz gözlenmektedir. Eserin her iki kapağında ve miklepte mülevven alttan ayırma, şemse bezemesi görülür. Beyzi form da ve salbeksiz şemse motifi ¼ oranında yerleştirilmiş, zeminde koyu kahve, motiflerinde ise koyu kırmızı renkte deri kullanılmıştır. Bezemesinde stilize edilmiş bitkisel motiflerden hatayi, penç yaprak ve kıvrım dal kullanılmış, Alt ve üst kapakta desenler aynıdır. Şemse bezemeleri havalı tahrir çekilmiş, tığlarla sonlandırılmıştır. Kapakların kenarlarında 1 sıra altın cetvel kuşağı arası kalın sarmal zencerek yer alır. Miklep kısmında da şemse uygulanmış ve içerisine hatayi motifi yerleştirilmiştir. Sertab kısmın da ise iki sıra cetvel çekilmiştir. Cilt yüzeyinde sürtünmelerden dolayı aşınmalar görülmektedir, yine kurtlanmış olabileceğini düşündüren izler oluşmuştur ve şemse motifi kenarında ayrılmalarda gözlenmektedir.

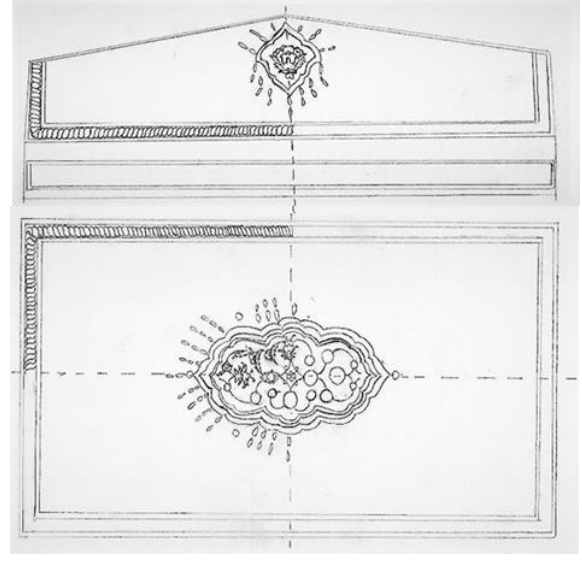
Fotoğraf 8. 320 Envanter Numaralı Eserin Muhafaza Kabı

Çizim 8. 320 Envanter Numaralı Eserin Muhafaza Kabı

Fotoğraf 9. 320 Envanter Numaralı Eserin Cildi

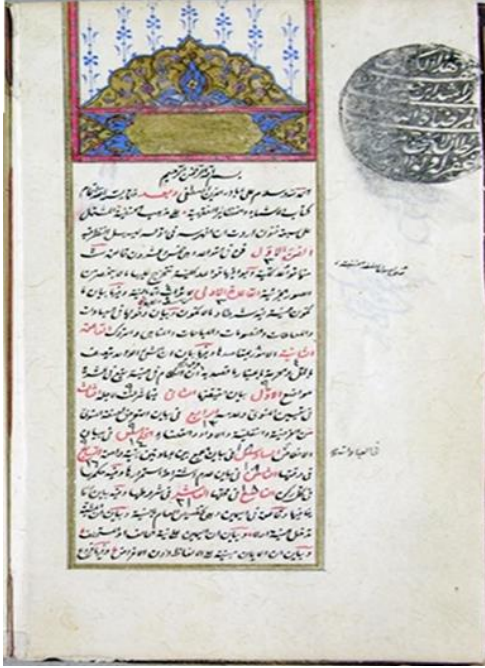

Çizim 9. 320 Envanter Numaralı Eserin Cildi

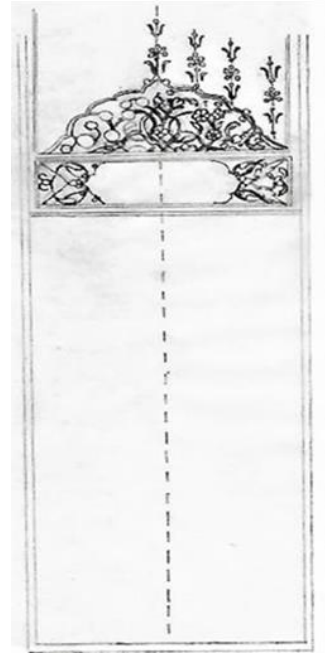
4.4.2. 320 Envanter Numaralı Eserin Tezhibi

Eserde fasıl başı tezhibi vardır. Unvan alanı siyah renkteki dendan motifiyle ayrılmış zemini altınla renklendirilmiş yazı alanı yazı yazılmadan boş bırakılmıştır. Bu yazı alanının iki ucuna bitkisel mi hayvansal mı olduğu tam olarak belli olmayan bir motifle zemin ayırma yapılmıştır. 18.yüzyılın bir özelliği olarak rumi ve bitkisel motiflerin birbirine karışmış olması ya da işçiliğin düşüklüğünden dolayı bu iki formun benzeştirilerek yapılması gibi sebeplerden olabileceğini düşündürmektedir. Bu zemin ayırmada kenar kısımlarda kobalt mavi kullanılmış diğer alanlar altın ile renklendirilmiştir. Bu unvan tezhibinin alanını çevreleyen pervaz alanı taç kısmına da uzanıp orayı da üç taraftan çevrelemektedir bu pervaz zemininde pembe renk tercih edilmiş ve “-” işareti ile süslenmiştir. Taç alanı ise, rumi hazır formu ile zemin ayırmaya gidilmiş motifinin alt kısımlarında kobalt mavi ile renklendirmiştir üst tarafın zemininde altın kullanılmıştır. Rumi

motifi dışında bitkisel motiflerden penç, hatayi, gonca ve yaprak motifi kullanılmış renk olarak açık pembe, sarı, mavi, yaprak ve dallarda da altın tercih edilmiştir. Süsleme alanının taç kısmı altın bir dendan yapıлып sonra mavi ile havalı tahrir çekilmiş ve tığlar bitkisel motiflerden oluşturulan çift tahrir tekniğinde yapılmış mavi renkteki havalı tahririn üzerine yerleştirilmiş aynı renkte yapılmıştır. Yazı alanı ve tasarım çevresi altın cetvel çekilerek sonlandırılmıştır.

Fotoğraf 10. 320 Envanter Numaralı Eserin Başlık Tezhibi

Çizim 10. 320 Envanter Numaralı Eserin Başlık Tezhibi

4.5.1103 Envanter Numaralı Eserin Tezyini Açısından İncelenmesi

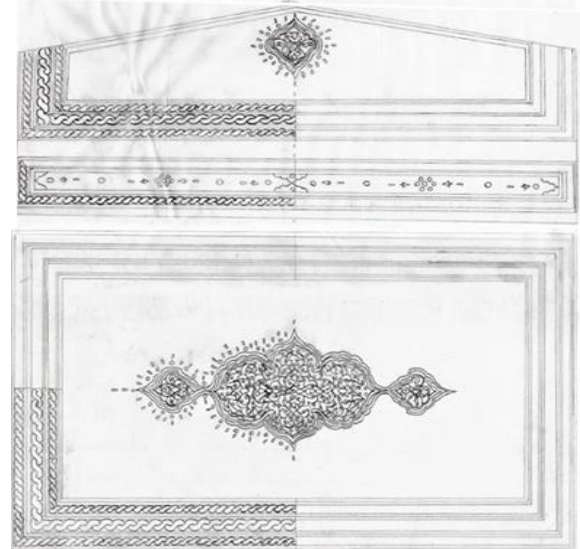
4.5.1. 1103 Envanter Numaralı Eserin Cildi

Eserin Adı: Tavâliu Menâfiu'l-Ulûm minMetâli-i Mevâkıu'n-Nücûm. Eserin Türü: "İbni Arabî'nin "Mevâkıu'n-Nücûm" isimli eserinin şerhidir." (Tasavvuf), Tarihi: 1154 H, Müstensihî: Salâhî, Abcfullah b. Abdülaziz Ballıkesirli, (1117-1197 H.) Eserin Ölçüleri: ,262x165, 193x95 mm. Yazı Türü: Nesih. Sayfa Sayısı: 505 st. 35(Karabulut, 1995: 365).

Eserin cildinde, her iki kapakta ve miklepte mülevven üsten ayırma şemse bezemesiyle oluşturulmuş zeminde açık kırmızı renginde deri kullanılmış, motiflerinde ve kenar zencerek altındaki kısımlar, Sertab ve dip kısmında ise siyah renkte deri kullanılmıştır. Ön ve arka kapak şemseleri dendanlı olup oval formda ve salbeklidir. Süslemesinde yekşah tekniği uygulanmış, bezemesinde rumi motifi ve noktalar kullanılmıştır. Alt ve üst kapakta desenler aynıdır. Şemse ve salbek bezemeleri havalı tahrir ve dendanlarla çevrelenmiş, tığlarla sonlandırılmıştır. Kapakların kenarlarında altın cetveller ve bu cetveller arasındaki 3 adet pervaz alanı altınla renklendirilmiş ve altın zemin üzerine sarmal zencerek yapılarak desen sonlandırılmıştır. Miklep kısmında da aynı bezeme özelliği gösterilmiştir. Sertab kısmı 2 sıra altın cetvel den sonra pervaz alanı oluşturularak sarmal zencerek yapılmış iç kısmına bezeme olarak negatif form da penç motifi yapılmıştır. Cilt yüzeyinde sürtünmelerden dolayı aşınmalar görülmektedir, eser ince bir işçilik örneğidir genel durumu iyidir.

Fotoğraf 11. 1103 Envanter Numaralı Eserin Cildi

Çizim 11. 1103 Envanter Numaralı Eserin Cildi

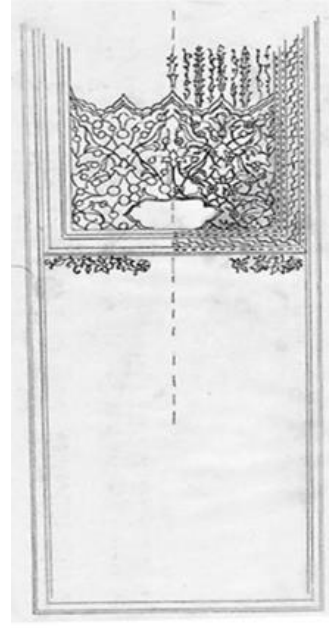
4.5.2. 1103 Envanter Numaralı Eserin Tezhibi

Eserde fasıl başı tezhibi yer alır. Yazı alanının üst kısmında besmelenin her iki yanında doğrudan kâğıt üzerine ise gonca ve penç motiflerinden oluşan yalın bir süsleme vardır. Fasıl başı tezhibi taç süslemesi ile birlikte kullanılmıştır. Unvan yazısının bulunduğu alan dendanlarla sınırlandırılmış fakat yazı yazılmadan boş bırakılmıştır. Yazı alanının zemini altındır, yazı alanı dışında kalan zemin rumi hazır formu kullanılarak zemin paftalara ayrılmıştır ayrılan bu zeminlerde ise kobalt mavi, yeşil, siyah ve altın kullanılarak renklendirilmiştir. Bezemesinde ise penç, karanfil, hatayi ve gonca tarzı bitkisel motiflerin tercih edildiği görülmektedir. Tasarımın üst kısmı üç sıra dendanla tasarımın taç kısmı tamamlanmış, bitkisel motiflerden oluşturulmuş hatayi motifinin kullanıldığı ve çift tahrir tekniğinde yapılmış tığlarla tasarım sonlandırılmıştır. Tığların yine oldukça sık tercih edildiği görülmektedir, tığların formundan, yoğunluğundan eserin 18.yüzyıldan sonraki dönemlere ait olduğu düşüncesini güçlendirmektedir. Taç alanını üç taraftan çevreleyen 1. Pervaz da kırmızı zemin üzerine beyazla "-" işaretinin konulduğu bir pervaz süslemesi yapılmış, ikinci yeşil zeminli alan siyah renkte "-" işaretiyle süslenmiş üçüncü daha geniş pervaz alanında ise zeminde altın üzeri siyahla basit sarmal zencerek yapılmıştır. En dışta ise yine pembe zemin üzeri kırmızıyla "-" işaretiyle süslenmiştir. Kalın bir altın cetvelle yazı ve süsleme alanı çevrelenmiştir. Metindeki duraklar ise yuvarlak altın olup üzeri kırmızı ve beyaz renkte noktalarla bezenmiştir.

Fotograf 12. 1103 Envanter Numaralı Eserin
Başlık Tezhibi

Çizim 12. 1103 Envanter Numaralı Eserin
Başlık Tezhibi

5. SONUÇ

Çalışmada Beş adet el yazması eserin cilt ve tezhip süslemeleri incelenmiştir. Bu eserler 18.yüzyıla ait eserlerdir eserlerin ilki 97 envanter numaralı bir hadis kitabıdır. Cilt süslemesi, her iki kapakta ve miklepte mülevven alttan ayırma şemse bezemesiyle oluşturulmuş, Ön ve arka kapak şemseleri beyzi form da ve salbeklidir. Bezemesinde stilize edilmiş bitkisel motifler kullanılmıştır. Eser hafif aşınmalar ve küçük kopmalar olmasına rağmen iyi durumdadır. Eserin tezhibi ise fasıl başı tezhibidir. Rumi ve bitkisel bezemeler kullanılmıştır. Renklendirilmesinde altın ve kobalt mavi ağırlıktadır. İkinci eserimiz, 125 envanter numaralı Arapça bir eserin tercümesidir, cildinde, her iki kapakta ve miklepte mülevven alttan ayırma şemse bezemesiyle oluşturulmuş, şemselerin orta göbek kısımları ise mülemma şemse tekniği ile bezenmiştir. Şemse motifi $\frac{1}{4}$ oranında yerleştirilmiş, zeminde bordo renkte, motiflerinde ise kırmızı renkte deri kullanılmıştır. Ön ve arka kapak şemseleri beyzi form da ve salbeklidir. Bezemesinde stilize edilmiş bitkisel motiflerden hatayi, penç, yaprak ve kıvrım dal kullanılmış, salbek kısmına da birer hatayi motifi yerleştirilmiştir. Eserin cildi gayet iyi durumdadır ve titiz bir çalışma örneğidir. Tezhibi fasıl başı tezhibidir bu eserde de rumi ve bitkisel bezemeler kullanılmıştır zemin rengi altındır motiflerde renklendirmeler yapılmıştır. Rumi hazır formu kullanılmasına rağmen zemin ayırma yapılmamıştır. Üçüncü eserimiz, 131 envanter numaralı Kudsi Hadis Kitabıdır. Eserin cildinde, her iki kapak ve miklep kısmı aynı şekilde bezenmiştir, eserde herhangi bir şemse motifi yapılmamıştır. Eserin bezemesinde kenar kısımlarında pervaz alanları oluşturularak yapılmıştır. Birer sıra altın cetveller arası ince sarmal zencerek yapılmıştır. Eserin yüzeyinde hafif aşınmalar dışında durumu iyidir. Eserin tezhibi ise rumi hazır formu ile ayırma zemininde kobalt mavi ve altın kullanılmıştır, diğer bezemesinde ise bitkisel motiflerden penç, hatayi, gonca ve yaprak motifi kullanılmış renk olarak yeşil, sarı, turuncu, pembe, mavi ve beyaz bazı yapraklarda kırmızı geri kalan yaprak ve dallarda da altın tercih edilmiştir. Dördüncü eserimiz 320 envanter numaralı Fıkıh kitabıdır. Eserde dış muhafaza kabı da bulunmaktadır, dış muhafazadaki bezeme mülevven üstten ayırma şemse bezemesiyle oluşturulmuş olup beyzi formda ve salbeksizdir. Yekşah tekniği ile bezeme yapılmıştır. Bezemesinde ise rumi motifi ve noktalar kullanılmıştır. Dış kapakta aşınma ve deri ile yamalar görülmekte ve şemse kenarında kurtlanmış olabileceğini düşündüren bir bozulma gözlenmektedir. Eserin cildinde ise her iki kapakta ve miklepte mülevven alttan ayırma şemse bezemesiyle oluşturulmuş beyzi form da ve salbeksizdir. Şemse motifi $\frac{1}{4}$ oranında yerleştirilmiş,

bezemesinde stilize edilmiş bitkisel motifler kullanılmıştır. Cildinde de kurt yenikleri gözlemlenmiştir. Bu eserin tezhibinde de fasıl başı tezhibi görülmektedir. Bu yazı alanının iki ucuna bitkisel mi hayvansal mı olduğu tam olarak belli olmayan bir motifle zemin ayırma yapılmıştır. 18. yüzyılın bir özelliği olarak rumi ve bitkisel motiflerin birbirine karışmış olması ya da işçiliğin düşüklüğünden dolayı bu iki formun benzeştirilerek yapılması gibi sebeplerden olabileceğini düşündürmektedir. Son eserimiz ise 1103 envanter numaralı tasavvuf kitabıdır. Eserin cildinde, her iki kapakta ve miklepte mülevven üstün ayırma şemse bezemesiyle oluşturulmuş ve yekşah tekniği ile yapılmıştır. Bu eserde ince bir işçilik örneğidir genel durumu hafif yıpranmalar dışında iyidir.

Eserler genel olarak incelendiğinde ciltler hafif aşınma ve sürtünmeler dışında iyi durumdadır. Eserlerin cilt bezemeleri ince işçilik ve titiz çalışma örnekleridir. Tezhiplerinde ise aynı ince işçiliğe rastlanmamıştır. İncelenen eserlerin hepsinde yalnızca fasıl başı tezhibi yer alır. Diğer sayfalarda tezhip örneklerine rastlanmamıştır. İncelenen bu eserlerin ortak noktası yazı alanı oluşturulmuş olup zemini altınla boyanıp yazı yazılmadan boş bırakılmıştır. Rumi motifi ise zemin ayırmada kullanılmış zeminleri bir eser hariç kobalt mavi ile renklendirilmiştir. Bezemelerinde daha çok bitkisel bezemelerden penç motifi kullanılmıştır. Tığları ise çift tahrir tekniğinde olup bitkisel bezeme kullanılmıştır. Tezhipler incelendiğinde iri motif anatomileri, dal kalınlıkları, boyanma tarzları ve bu eserlerdeki tezhiplerin hemen hepsinde yapılmış çift tahrir tekniğindeki bitkisel motifli yoğun tığlar bu eserlerin 18. yüzyıl ve sonrasında yapıldığını desteklemektedir.

KAYNAKÇA

- Aksoy, Ş. (1977). Kitap Süslemesinde Türk-Barok ve Rokoko Üslubu. *Türkiye İş Bankası Kültür ve Sanat*. S. 6
- Alparşan, E. (2018). Türk Cilt Sanatında "Soğuk Şemse" Tekniği ve Kayseri Raşit Efendi Yazma Eser Kütüphanesinde Bulunan "Soğuk Şemse" Ciltler Üzerine Bir Araştırma: *Ulakbilge Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 6, S. 21, S. 193-206
- Anameriç, H. (2015). Yazma Eserlerin Kataloglanmasında Marc Standardı 500 Genel Notlar Alanı ve Bileşenlerinin Kullanımı. Ankara: *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*. C. 55. S:2
- Aritan S. A. (1993). Ciltcilik. *İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV yayınları
- Aritan S. A. (2010). Kur'ân-ı Kerim Cildleri, *Marife dergisi*. Necmettin Erbakan Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu İlahiyat Fakültesi yayınları. S. 3. s. 327-364 yıl.10
- Bilgen M., Dilber M., Öztürk M. (2017). Kastamonu Yazma Eserler Kütüphanesi'nde Bulunan Osmanlı Dönemine Ait Bazı El Yazması Eserlerin Cilt Süslemeleri. *Uluslararası Taş Köprü Pompeipolis Bilim Kültür Sanat Araştırmaları Sempozyumu*.Kastamonu: 10-12 Nisan. s. 2271-2283
- Binark, İ. (1975). *Eski Kitapçılık Sanatlarımız*. Ankara: Kazan Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği Yayınları
- Cunbur, M. (1990). Milli Kültür Unsurlarımız üzerinde genel görüşler. *Milli Kültürümüzde Kitap Sanatları*. Ankara: Atatürk Kültür ve Merkezi yayını. S. 46
- Cunbur, M. (1969). Kayseri'de Raşit Efendi Kütüphanesi ve Vakfiyesi. Ankara: *Vakıflar dergisi*. S.8. s. 185-195
- Çitak, G. (2013). Kayseri Rasit Efendi Kütüphanesinde Bulunan XIX. Yüzyıla Ait Kur'ân-ı Kerim Tezhiplerinin İncelenmesi (*Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*). Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı
- Duran, G. (2015). 18. Yüzyıl Tezhip Sanatı. Özcan, R. A. (Ed.) *Hat ve Tezhip Sanatı*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. s. 397-416

- Gökdoğan N. (2013). Kayseri Raşid Efendi Eski Eserler Kütüphanesi'ndeki 1096 Nolu Mesnevi'nin Tezhip ve Cilt Sanatı Bakımından İncelenmesi (*Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Geleneksel Türk El Sanatları Ana Sanat Dalı
- Hatipoğlu, O. (2013). Tire (Vakıf) Necip Paşa Kütüphanesi'nde Bulunan Birkaç Tezhipli Yazma Eser. *Mukaddime*. Mardin: Artuklu Üniversitesi Yayınları. S. 8
- Kaçar, U. ve Bilgen, M. (2020). Diyanet İşleri Başkanlığı Merkez Kütüphanesi'nde Korunan 000717-(1-30) Envanter Numaralı Kur'an-ı Kerim Cüzlerinin Tezyinat Açısından İncelenmesi. *Karabük: Journal of Humanities and Tourism Research*, S.10 (2):326-341
- Kaçar, U. ve Bilgen, M. (2021) Sûrebaşı Tezhiplerinde Desen Çeşitliliğini Sağlayan Unsurların Alanya Müzesi 487 Envanter Numaralı Kur'an-ı Kerim Örneğinde İncelenmesi, İstanbul: *Art Sanat*. İstanbul Üniversitesi yayınevi. S.16, s.329-254
- Karabulut, A.R. (1995) *Kayseri Raşid Efendi Eski Eserler, Yazmalar Kataloğu*. Kayseri: Mektebe Yayınları
- Karakuş Sakin, N. (2012). Kayseri Râşid Efendi Kütüphanesi'ndeki Ebru Örnekleri, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.5, S.21, s.430-442
- Kaygusuz, E. (2016). Türk Tezhip Sanatı. *Türk Kitap Sanatları Tarihi*. İstanbul: Tc. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Sanatı Anabilim Dalı
- Küçüktepe, Ş. (2015). Kayseri İli "Raşid Efendi Kütüphanesi"nde Bulunan Deri Cilt Kapakları Üzerine Bir Araştırma (*Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*). Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, El Sanatları Ana Bilim Dalı
- Maraşlı, S. (2007). Amasya II. Bayezid İl Halk Kütüphanesi'nde Bulunan 15. Yüzyıl Osmanlı Ciltlerinde Anadolu Selçuklu Cilt Geleneği Etkisi. *İstem*. S.9
- Mesara, G. ve Can, Ş. (1997). Müzehhip Karamemi. *Art Dekor*. S. 49
- Özbek, Y. (2005). *Kayseri Raşid Efendi Kütüphanesindeki Kitap Kapakları*. Kayseri. Erciyes Üniversitesi Yayını. No:147,
- Özen, M. E. (1997). *Türk Cilt Sanatı*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları
- Özen, M. E (2003). *Türk Tezhip Sanatı*. Özen kitap ve yayınevi Talat maatbası
- Özünder, H. (Ed). (2003). *Ansiklopedik Hat, Tezhip Sanatları Deyim ve Terimleri Sözlüğü*. Konya: Sebat Ofset Yayın Evi
- Rukancı, F. (2005). Raşid Efendi Yazma Eserler Kütüphanesi. *Türk Kütüphaneciliği*. C. 19, S. 3
- Şimşek, H. (2000). Yalvaç Müzesinde Bulunan XIX. yüzyıla Ait Birkaç Tezhipli Kuran-ı Kerim'in Tezyini Açısından İncelenmesi. *Türk Dünyası Kültür ve Sanat Sempozyumu Bildirileri*. Isparta: Altıntuğ Matbası
- Taşkale, F. (1994). Tezhip Sanatının Kullanım Alanları. (*Basılmamış Sanatta Yeterlik Tezi*). İstanbul: Msü. Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Taşkale, F. (1997). Tezhip Sanatı. *Skylife*. S. 173
- Taşkale, F. (2010). Gelenekten Geleceğe Tezhip Sanatında Bir Yolculuk. *El Sanatları Dergisi*.
- Taşkale F. (2015). 20.yüzyıl tezhip sanatı. Özcan, R. A. (Ed.) *Hat ve Tezhip Sanatı*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları
- Raşid Efendi Yazma Eserler Kütüphanesi (2015)
http://www.rasitefendi.yek.gov.tr/Home/ShowLink?LINK_CODE=3.